

KAJ JE MLADINSKA KNJIŽEVNOST?

Prava definicija mladinske književnosti se je razvila skozi več definicij:

1. DEFINICIJA;

Mladinska književnost je nastala za mladega bralca, berejo jo predvsem mladi bralci.

Pri tej definiciji pa se pojavi veliko vprašanj:

- Do kod seže pojem »mladi« bralci? Ta meja se največkrat postavlja pri 18/20 letih, vendar pa se meja pomika vedno višje.
- Pojavlja se tako imenovana »OVERCROSS« literatura. To je literatura, napisana tako za mladega kot starejšega bralca (pri nas je tipična pisateljica takih del Janja Vidmar).
- Nekatera dela sprva niso nastala kot mladinska književnost, ampak so to postala šele kasneje.

Primer → Levstik: Martin Krpan – Levstik tega ni napisal z namenom, da bi knjigo brali otroci, ampak je to bila bolj knjiga za starejše. Kasneje je "postala" mladinska knjiga, pojavile so se pravljičice, slikanice o Martinu Krpanu, skoraj obvezna je knjiga postala pri domačem branju, ...

Zaradi vseh naštetih težav ta prva definicija ni prav smiselna. Zato je prišlo do naslednje definicije.

2. DEFINICIJA

Mladinska književnost je predmet šolskega branja.

Zato naj jo presoja pedagogika (kaj naj otroci berejo za domače branje, ...).

Vendar pa pedagoška presoja ne sme biti na prvem mestu pri presojanju mladinske književnosti. Na mladinsko književnost ne sme vplivati samo vprašanje vzgoje. Tako pride do tretje definicije.

3. DEFINICIJA

Mladinska književnost je predmet literarne vede.

Presojati jo moramo po ENAKIH KRITERIJIH kot književnost za odrasle.

Literarno vedo povezujejo vprašanja v zvezi z:

- avtorjem
- besedilom
- bralcem.

1. Avtor

Avtor mladinske književnosti je praviloma odrasla oseba, ki se pri pisanju VŽIVLJA v otroško doživetje sveta (empatija). Mladinska književnost NI napisana od otrok (otroške pesmice, razni domišljjski spisi, ki jih napiše otrok, niso mladinska književnost!).

2. Besedila

Mladinska književnost se na ravni besedila ne razlikuje od književnosti za odrasle po kriteriju KAKOVOSTI.

Vendar pa obstajajo posebnosti, ki se bolj kot v književnosti za odrasle pojavljajo v mladinski književnosti:

- TEMATIKA (tema odraščanja, jezikovna igra, ...)
- VRSTE BESEDIL (tipičen žanr: slikanica, pravljica)

2. Bralec

Mladinsko književnost določa DVOJNI NASLOVNIK:

- OTROK
- ODRASEL

Kdo prav bere pravljico, učitelj ali otrok? Oba!!

4. DEFINICIJA → PRAVA DEFINICIJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Mladinska književnost je sklop besedil, ki jo napiše odrasli avtor na podlagi vživljanja v otroštvo. Na tej osnovi nastane umetniško besedilo, ki ima nekaj posebnosti na ravni teme in žanrov. Tako besedilo pa bere tako otrok kot odrasla oseba.

POIMENOVANJE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Pojem »mladinska« književnost uporabljamo skoraj samo Slovenci. Vsi ostali narodi namreč uporabljajo izraz »otroška« književnost.

V našem pojmovanju »mladinska« zajema:

- Otroško (do 10 leta)
- Najstniško (od 10 do ?-vedno višja meja)

AVTOR IN DOŽIVLJANJE OTROŠTVA

Mladinska književnost nastaja na podlagi DIALOGA med avtorjem in bralcem. VIR dialoga je **prevzemanje otroškega pogleda na svet ter pogled na literarno delo.**

To skupaj (otroški pogled na svet ter pogled na literarno delo) skupaj imenujemo **SAMORAZUMEVANJE:**

- **AVTOPOETIKE** → oznake lastnega pojmovanja literarnih besedil in razumevanje otrokovega sveta (kritike, eseji, intervjuji, spremne besede, ...).
- **PERSPEKTIVE** → avtorjev pogled na otroštvo se kaže tudi v samih literarnih besedilih (način empatije v otroški svet).

AVTOPOETIKE

Ključni avtorji avtopoetike:

1. Oton Župančič

Poudaril je bistveno načelo, da mora biti vsako literarno besedilo **KAKOVOSTNO**. Zavrnil je **MORALIZIRANJE** in **IDEALIZACIJO** otroštva (na osnovi kakovosti). Razlika med **OTROŠKO** in **OTROČJO** knjigo (otroško → pristno, otročje → preveč idealizirano, preveč lepo).

2. Kajetan Kovič (Moj pogled na književnost otroka)

Kakovostna mladostniška knjiga je zanimiva tako za otroka kot za odraslega.

Poudarja **RAZNOVRSTNOST** mladinske literature:

- Igrivost
- Humor
- Zvočnost

3. Dane Zajc (Svetloba otroštva)

V Svetlobi otroštva postavlja temeljno trditev, da je **ČAS OTROŠTVA IZENAČEN S PESNIŠKO USTVARJALNOSTJO**. Otroštvo je vir ustvarjanja.

4. Slavko Pregl

Kot temeljno značilnost mladinske književnosti poudarja **KOMUNIKACIJO** med otrokom in odraslim.

Pisanje literature **NI** želja po vzgajanju otroka, ampak želja po komunikaciji z njim.

5. Niko Grafenauer (Od A do Nič)

Razvoj njegove poezije od tradicionalne do modernistične poezije, ki temelji na **PARADOKSU** (skrajno nenavadno). Temeljni pojem za Grafenauerja je **INFANTILIZEM** (stanje duha, ki svet doživlja preko igre – otročjost pri Župančiču).

6. Andrej Brvar

Mladinska literatura kot **PISANJE SPOMINOV** (P. Voranc: Solzice).

7. Saša Vegri

Tako kot Pregl zagovarja to, da je literatura vedno komunikacija med otrokom in odraslim.

Trdi pa tudi to, da se v literaturi lahko zazna **MALE PROTESTE** → sklop besedil, v katerem otrok izraža upor proti svetu, v katerem živi.

POVZETEK AVTOPOETIKE

- Pisati MK pomeni pisati književnost nasploh. Bistvo MK je **kakovost**.
- Pisati MK pomeni **VŽIVLJATI SE V OTROŠTVO**.
- Pisati MK pomeni **VZPOSTAVLJATI DIALOG Z OTROKOM** (želja po komunikaciji, **NE** po vzgoji).
- MK se povezuje s književnostjo za odrasle.

- MK je zelo raznovrstna. Zanj je značilen HUMOR, poleg tega pa tudi IGRIVOST ter TEMNI TONI (TABUJSKE TEME, »MALO PROTESTI«).
- MK je zanimiva za vse, tako OTROKE kot ODRASLE.

PERSPEKTIVE V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Perspektiva NI pripovedovalec.

Perspektiva je splošni otroški pogled na svet.

Pripovedovalec pa je točno določen.

PERSPEKTIVE:

I. PERSPEKTIVA RAZCEPA

Tu še me pride do prevzemanja otroškega pogleda, še vedno obstaja distanca med otrokom in odraslim.

1. Avtoritativna perspektiva

Nanaša se na VZGOJO OTROKA (odrasli žejo otroka vzgojiti preko literarnega dela). Avtor je avtoriteta, ki želi podati vrednote,

Najbolj značilna je za najstarejšo MK, ki se je v Sloveniji pojavila v 19. stoletju → Anton Martin Slomšek. Mladim je želel posredovati vrline, kreposti (delavnost, spoštovanje staršev, skrb za zdravje, ...).

Lik otroka v avtoritativni perspektivi je oblikovan kot:

- ZGLED OBNAŠANJA (sem pridna, hodim v šolo, ...)
- SVARILO (stoji učilna zidana, ...)

2. Idealizacijska perspektiva

Otroka IDEALIZIRA, otroštvo je IDILA → BEG IZ REALNOSTI (po Župančiču je to otročja literatura).

Pogost motiv: igra v cvetoči naravi.

Značilnost: veliko pomanjševalnic.

II. PERSPEKTIVA ZBLIŽEVANJE

Kaj je otroštvo? (prej na to odgovarjajo kot na obdobje, ki ga je potrebno spremeniti z avtoriteto, ter kot idilično obdobje)

1. Nonesna perspektiva

Otroštvo = igra

2. Resničnostna perspektiva

Otroštvo = stvarni svet

Realistični romani za otroke

3. Perspektiva oporekanja

Otroštvo = način upora zoper svet

Otrok pljuva, preklinja, ... (Špela marela na kahli sedela, ...)

4. Perspektiva čudenja

Otroštvo = odprto oko za lepoto sveta

5. Razlagalna ali parabolična perspektiva

Otroštvo = otroška razlaga sveta

Zlasti pravljice → moraš biti dobrega srca, pomagati ljudem, biti pošten, in tako se ti dobro povrne.

6. Perspektiva spominjanja na otroštvo

Otroštvo = spomin

Avtobiografska literatura

1. NONSENSNA PERSPEKTIVA

Nonsensna perspektiva namenoma krši načelo logičnosti, pa tudi načelo slovnične pravilnosti.

Poznamo dve vrsti nonsensne perspektive:

➤ **BESEDNI / JEZIKOVNI nonsens**

V literarnih delih se pojavljajo besede, ki nič ne pomenijo (jih ne najdemo v slovarju).

Besedni nonsens je zelo značilen izštevanke.

➤ **PREDSTAVNI nonsens**

Povezujejo se besede, ki jih sicer razumemo, ne razumemo pa teh povezav → **narobe svet**.

Pogosto se to kaže na primer v pripisovanju živih lastnosti živalim in stvarem.

NONSENSNA PERSPEKTIVA V POEZIJI

➤ **Ljudska poezija**

• **IZŠTEVANKE:**

- Besedni nesmisel
- Ritmičnost (pomembna zato, ker se izštevanke največkrat uporabljajo pri igranju)
- Veliko citatov v tujih jezikih (ki jih otrok ne razume!)

• **DIALOŠKE PESMI**

- Temeljijo na dialogu, pogovoru (*Pleši pleši, črni kos → kos odgovori → Kaj bom plesal, če sem bos?*)
- Humor

➤ **Avtorska poezija**

• **FRAN LEVSTIK**

Fran Levstik je bil prvi, ki je povzel ljudsko poezijo in izdal cikel *Otročje igre v pesncah*, v časopisu Vrtec, leta 1880. Eden izmed znanih junakov je deček Najdihojca.

- **OTON ŽUPANČIČ** → *Ciciban in še kaj*, 1915

Opažamo dve bistveni značilnosti njegovih pesmi:

- Zvočna igra
- Gibalna igra (igra ob pesmi)

- **FRANCE BEVK** → *Pastirci pri kresu in plesu*

➤ **Po letu 1945**

• **TONE PAVČEK**

Bil je prvi, ki je prekinil s pionirsko pesmijo (avtoritativna, vzgoja) v zbirki *Maček na dopustu*, 1953. Poezijo v tej zbirki pojmuje kot **laž** (nekaj izmišljenega, »larifari«). In zato, ker je poezija laž, jo ne moremo uporabljati za vzgojo.

Glavna funkcija poezije je ta, da otroci v njej **uživajo**, ter da razvijajo domišljijo.

Čenčarija, 1975 → svet, sestavljen iz čenč (jezikovnih domislic), hkrati pa je to dežela otrok.

- KAJETAN KOVIČ

Franca izpod klanca, 1963

Zlata ladja (poezija se nam kaže kot potovanje v čarobni svet)

➤ **Vrh nonsensne poezije 1975-1985 → modernistična poezija**

- DANE ZAJC → *Abecedarija, 1975*

- BORIS A. NOVAK → *Prebesedimo besede, 1981*

Besede so postale dolgočasne, zato jih spremeni

- MILAN DEKLEVA → *Pesmi za lačne sanjavce*

- NIKO GRAFENAUER → *Nebotičniki, sedite, 1980*

Ta zbirka je sestavljena iz treh delov:

- Nebotičniki, sedite
- Stara Ljubljana
- Skrivnosti

NONSENSNA PERSPEKTIVA V PRIPOVEDNIŠTVU

V pripovedništvu se pojavlja predvsem predstavní nonsens, jezikovnega je zelo malo.

➤ **Jezikovni nonsens**

- LILIJANA PRAPROTNIK ZUPANČIL (LILA PRAP) → *Zgodbe in nezgodbe*

Značilnosti:

- Aliteracijska besedila → vse besede v zgodbici se začnejo na isto črko (pet prijateljev pohajkuje...)
- Povezujejo se črke in številke (5ra, Mil1)

➤ **Predstavní nonsens** → »žive igrače«

- KAJETAN KOVIČ → *Moj prijatelj Piki Jakob*

Nesmiselnica:

- Dogaja se v enem svetu (sodoben svet), ni čarobnega sveta
- Kot književne osebnosti nastopajo ljudje, živali, predmeti
- Glavno razpoloženje, ki ga vzbuja v bralcu, je veselje (humor)

- POLONCA KOVAČ → *Jakec in stric hladilnik*

NONSENSNA PERSPEKTIVA V DRAMATIKI

➤ **Radijske igre**

- FRANE PUNTAR → *Vzorček*

- ALENKA GOLJEVŠČEK → *Gornastenedimuha*

➤ **Ostala dramatika**

- DANE ZAJC → *Zakaj in Vprašaj*

Zakaj in Vprašaj sta dve osebi, ki se med seboj pogovarjata tako, da bralec nič ne razume → »pasti« iz besed. Temelj igre je **nerazumevanje**.

- BORIS A. NOVAK → *Prizori iz življenja stvari*

2. RESNIČNOSTNA PERSPEKTIVA

Besedilna stvarnost je podobna realnemu svetu.

Besedila so **mimezistična** (posnemanje, posnemajo otroka iz stvarnosti).

Osrednja tema:

- Odraščanje
- Otroške lastnosti
- Dogodivščine otrok, ...

Otroški svet je neproblematičen (ni stiske).

Največ resničnosti perspektive najdemo v pripovedništvu.

RESNIČNOSTNA PERSPEKTIVA V POEZIJI

- NIKO GRAFENAUER → *Pedenjped*, 1966

Opisoval **značilnosti otroka**:

- Radovednost
- Igrivost
- Želja po odraslosti, ...

Igra otroka se vedno konča s porazom (oče ga pošlje spat, z dlanjo se piči v kaktus,...) → **čeprav si želi, ne more biti odrasel!** Oče je navadno avtoriteta, mati pa »potuha«.

- FERI LAINŠČEK → *Cicibanija* 1987

Otroštvo je prikazano »**večplastno**«:

- Vsakdanji svet otroka (potepanje, osamljenost, manjši konflikti s starši,...) in na drugi strani
- svet čustev, narave.

- TONE PAVČEK → *Majnice, fulaste pesmi*, 1996

Več tematik:

- Ljubezenska tematika
- Tema dialoga, pogovora
- Tema življenjskega kroga (rojstvo → smrt)

Jezik je slengovski (osrednje slovenski).

RESNIČNOSTNA PERSPEKTIVA V PRIPOVEDNIŠTVU

Opazovali bi lahko značilne skupine in premike:

1. **Pripoved o posamezniku** (skupine besedil, v katerih nastopa en sam glavni junak)
2. **Pripoved s kolektivnim junakom** (Pet prijateljev)
3. **Pripoved, kjer enakovredno nastopata človeški in živalski lik** (Sreča na vrvi)
4. **Živalska zgodba** → glavno vlogo ima žival

1. PRIPOVEDI O POSAMEZNIKU

Mejnik je leto 1970. Pred tem časom (starejša mladinska pripoved) kot glavni junak nastopa podeželski otrok. Tematika je največkrat povezana s socialno stisko, revščino, otroškim delom, narodnim zatiranjem, ... vrednostno je pogosto na meji vzgojnosti. Jezik je knjižni, upoštevana so jezikovna pravila

- FRANCE BEVK → *Lukec in njegov škorec*

Temeljne značilnosti:

- Dogodivščine → junak, ki potuje po svetu, spoznava nove kraje (zato je pripoved zanimiva)
- Prijateljstvo → med Lukcem in škorcem
- Občudovanje rodne doline (Vipavska dolina)
- Socialna problematika → revščina, želja po boljšem življenju

Po letu 1970 se pojavi nov tip pripovedi, pride do **premika**. Glavni junak je mestni otrok, zato socialna tematika stopa na obrobje oziroma ni več tako izrazita, namesto te teme pripovedi prikazujejo radosti odraščanja, optimizem,... Jezik je bolj preprost, pojavlja se sleng, pripoved je humorna, pripovedovalec je velikokrat prvoosebni.

- BRANKA JURCA → *Ko zorijo jagode* 1976

Jagoda dozoreva kot ženska, pa tudi v socialnem smislu (pomaga sošolcem, ...). Jagoda je tipičen primer mestnega otroka. Pripoved je optimistična, Jagoda je srečen otrok. Jezik in prvoosebni pripovedovalec skušata bralcu približati modernega mestnega junaka.

- FERI LAINŠČEK → *Ajša Najša* 1989

V ospredju ljubezenska tema, vendar se ta ljubezen kaže drugače kot pri »Ko zorijo jagode«. Tu ni več sladkobne zaljubljenosti, ampak se skozi ljubezen kaže stiska najstnice.

- DESA MUCK → *Lažniva Suzi* 1997

Suzi laže zaradi socialne stiske, ne želi si, da bi jo vrstniki videli v okolju, v katerem živi. Preko laži skuša oblikovati novo identiteto (primerjava: Jagoda je srečna ker je, kar je, Suzi pa si ne želi biti taka kot je). Prav tako Desa Muck v delo vnaša veliko provokativnih tem (izguba nedolžnosti,...), ki jih Branka Jurca ne omenja.

2. **KOLEKTIVNI JUNAK**

Glavnih je več oseb (skupina najstnikov).

- TONE SELIŠKAR → *Bratovščina Sinjega galeba*

Glavne teme:

- Kolektivizem (zaupanje v skupno delo)
- Prikazovanje lepote obmorskega mesta (Dalmacija)
- Pustolovska pripoved

Vprašanje: ali ni tema kolektivizma preveč vzgojno poudarjena?

Premik: po letu 1970 kolektivnega junaka povezujejo s humorjem.

- SLAVKO PREGI → *Geniji v kratkih hlačah* 1978

Tretjeosebna pripoved o skupini fantov, ki se odloči, da bo pripravila šolski časopis. Pojavi se veliko smešnih situacij. Pisatelj slog je duhovit, skuša oponašati najstniški govor.

- PRIMOŽ SUHODOLČAN → *Košarkar naj bo*

- DIM ZUPAN → *Leteči mački* 1995

Kolektivni junak lahko pride na mejo problemske tematike. Pojavi se vprašanje o starosti kolektivna: nastopajo namreč študentje, fantovska skupina, ki jo vodi Jaka. Ali je to še mladinska literatura? Mejna literatura, ki govori o končni stopnji odraščanja, prehod v odrasli svet. Delo govori o spolnosti, žuru, bogastvu (fantje hočejo zaslužiti v igralnici, ne z delom). Tema: iskanje identitete, odraščanje.

Konec dela kot možnosti odraslosti pokaže:

- Odraslost pomeni umreti (eden od fantov umre v prometni nesreči)
- Odraslost je pot v kriminal (Jaka beži pred policijo)
- Odraslost pa je lahko tudi ustalitev (eden izmed fantov se poroči)

Odpri konec: bralec ne razume, kako se pripoved pravzaprav konča, na čigavi strani je avtor, ... Tak konec pušča bralca v dvomu, razmisleku.

Zaznamovan, poseben jezik: sleng, kletvice, vulgarne besede,....

Slog: niz drobnih dogodkov, čas v pripovedi teče zelo hitro.

Razvojni roman (poseben tip romana): razvoj, odraščanje.

Posebna vrsta kolektivnega junaka → TRIVIALNA KNJIŽEVNOST

Temeljne značilnosti:

1. Vzorec / kliše

- *Književne osebe, junaki*

Imamo superjunake ter nasprotnike. O le-teh veliko pove že videz (na primer lep superjunak, grdi nasprotniki)

- *Raven zgodbe*

Problem → navidezna rešitev → problem → navidezna rešitev → problem → srečni konec

2. Srečni konec

3. Eksotičnost kraja, kjer se zgodba dogaja

Pod morjem, na severnem tečaju, v tropskem gozdu,...

- ERIC BLYTON → *Pet prijateljev*

Mladinska trivialna književnost.

Stereotip: če si punca, ne moreš biti vodja skupine – obleči se moraš kot fant, se imenovati kot fant (Georgina → George).

- BOGDAN NOVAK → *Zvesti prijatelji*

Je manj trivialen kot Blyton – izrazita je eksotičnost kraja in časa, ostale značilnosti trivialne pripovedi niso tako izrazite.

3. ČLOVEK IN ŽIVAL

- VITAN MAL → *Teci, teci kuža moj* 1975

Lik otroka: ni vzornik, temveč upornik (pljuva, strelja s fračo,...).

4. ŽIVALSKA ZGODBA

To ni isto kot živalska pravljica!

V obeh nastopajo živali, vendar je zgodba postavljena v realno okolje, pravljica pa poteka v pravljичnem okolju. V zgodbi so liki živali verjetni, ne glede na domišljjske poteze (govor, razmišljanje živali). Vse to je bolj verjetno kot lastnosti živali v pravljicah (zlata ribica, ki izpolnjuje želje).

- ŠTAMPE ŽAUC → *Slike in zgodbe iz 1001 pasjega dne*

Nastopajo kužki različnih pasem, ki na svet gledajo iz drugačnega vidika.

- POLONCA KOVAČ → *Pet kužkov išče pravega, Težave in sporočila psička Pafija*
Pet kužkov išče pravega: pet kužkov različnih karakterjev, ki na koncu najdejo lastnika s podobnim karakterjem.

Težave in sporočila psička Pafija: težave odraščanja (pravila skupine, iskanje svojega jaza – psiček ga najde, postane pes čuvaj), sporočila, povezana s strpnostjo (vrstniki, odrasli, nasprotniki).

- DIM ZUPAN → *Zgodbe o Hektorju*
Težave odraščanja, pravila (katera pravila ljudi so všeč kužku), pripoved je zelo duhovita.

RESNIČNOSTNA PERSPEKTIVA V DRAMATIKI

- MILAN DEKLEVA → *Lenča Flenča* 1991

- JURO KISLINGER → *Izlet* 1960
Socialna stiska družine

3.PERSPEKTIVA OPOREKANJA

Temeljna značilnost je prevzemanje uporniške drže do sveta. Otrok ni priden, ampak se upira svetu odraslih.

KAKO? Upor do podobe otroštva, pravil, ki veljajo s svetu odraslih.

Podobe otroštva in pravil opozarjajo na IDEOLOGIJO OTROŠTVA (značilnosti otroštva):

- Brezskrbnost
- Igrivost
- Naivnost
- Nedolžnost
- Krhkost, občutljivost

Iz vseh teh ideologij, značilnosti otroštva, izhaja temeljna značilnost perspektive oporekanja → **tabujske, problemske teme**.

Poznamo:

- Izrazni tabu

Raba besed, izrazov, ki jih v prozi navadno ne srečujemo.

- Tematski tabu

Kompleksnejši sloji besedila – prikaz določenih tem, ki vzbujajo nelagodje.

Povezanost z ideologijami:

če je otroštvo ... , naj v literaturi nebi bilo ...

- Brezskrbnost, igrivost → smrt, nasilje
- Naivnost → spolnost
- Občutljivost, krhkost → temni, strašljivi prizori

Perspektiva oporekanja vedno deluje kot PROVOKACIJA:

- **Negativna stališča** (predvsem je to lahko naporno za učitelja)
- **Pozitivna stališča** (otroci take knjige radi berejo, so jim zanimive)

V čem se perspektiva oporekanja loči od resničnostne perspektive?

Perspektiva oporekanja temelji na izredno poudarjenem **konfliktu** (med otrokom in odraslim). Ta konflikt lahko privede do hudih stisk, težav otroka / najstnika, pogosto celo do **poskusa samomora** ali celo do **smrti** glavnega junaka. Danes se besedila s perspektivo oporekanja pojavljajo že v vrtcu.

Pri izbiri knjig za branje pri pouku se izogibamo ekstremnim tabujskim temam (splav, pornografija). Zanesemo pa se lahko na zunanja priporočila – seznam knjig, ki so dovoljene za branje pri pouku (so dobile visoko oceno).

PERSPEKTIVA OPOREKANJA V POEZIJI

Prvič se pojavi že v otroški ljudski pesmi.

- ŠTREKELJ

Izdal je zbirko otroških pesmi, v tej zbirki posebni oddelek vsebuje **zafrikljivke**. Štrekelj se posmehuje:

- Imenom (Špela marela...)
- Krajem / narodom (Slovenci zbadajo Italijane)
- Starejšim (tastara je umrla...)

Teh pesmi ni v berilih zaradi MEHANIZMA CENZURE (uredniki skrbijo, da takih pesmi ni v berilih).

- OTON ZUPANČIČ → *Pisanice* 1900

V to zbirko vključuje tudi pesmi o smrti.

- MIRKO KUNČIČ

Pisal je med obema vojnama, zato je najpogostejša tema vojna, osamljenost, domotožje, šibkost odraslega.

- SAŠA VEGRI → *To niso pesmi za otroke ali kako se dela otroke* 1983

Pesniška zbirka je izrazito dvoplastna. Govori o pozitivnih doživljajih sveta (prijateljstvo, ljubezen), pa tudi o negativnih podobah (otrokova osamljenost, nasilje nad otrokom, smrt, bolezen).

Dialog na otroški način: postavi vprašanje, na katerega skuša odgovoriti z otroškega vidika. Na marsikateri šoli je bila zbirka cenzurirana.

- BARBARA GREGORIČ → *Nebomske pesmi* 1993

Pesmi prikazujejo lik uporne deklice, ki se upira celotnemu svetu.

- ANDREJ ROZMAN ROZA → *Rimanice za predgospodiče*

Hvali lenobo, priporoča, naj se otroci ne umivajo.

Provokativni izrazi: gnoj, pljunki, smrkliji, riganje, gnus,...

Estetika grdega: ruši pojmovanje, da naj bi proza bila lepa.

Uporablja banalne motive (npr. kuhanje kakava – banalen prizor vsakdanjika, Roza pa iz tega naredi grdo poezijo).

Ustrahavanka: narobe uspavanka.

PERSPEKTIVA OPOREKANJA V PRIPOVEDNIŠTVU

Kaže se na 2 temeljna načina:

- Realistična pripoved

Besedilna stvarnost je podobna zunanjemu, realnemu svetu.

- Fantastična pripoved

Pripoved, ki je zgrajena na dveh ravneh:

2. RAVEN: pravljичni, iracionalni svet

1. RAVEN: stvaren, realistični svet

Pripoved se prične na prvi ravni, literarni junak potuje na drugo raven, tam doživi nekaj pripetljajev, in se nato vrne na prvo raven.

Pravljичni svet je vedno NEGATIVEN → negativna utopija.

1. Realistična pripoved s perspektivo oporekanja:

- FRAN MILČINSKI → *Ptički brez gnezda*

Otrokova socialna zapuščenost.

- PAVLE ZIDAR → *Kukavičji Mihec*

Konflikt med posebnim (Mihcem) in ljudmi (skupnost, v kateri Mihec živi).

Mihec je poseben po:

- Zunanosti: je bolj temen od ostalih, ... Ta drugačnost je posledica materinega prešuštva.
- Posebnem doživljanju sveta: na svet gleda z izbrušenim pogledom (vidi drobna bitja, pogovarja se s kačami, ...).

Zaradi teh posebnosti ga družba izobči (brezsrčnost, nasilje, smrt). Mihec na koncu umre.

- VITAN MAL → *Baronov mlajši brat*

Govori o nesreči, smrti mlajšega otroka.

Glavna oseba je osnovnošolec, njegov starejši brat pa je vodja najstniške skupine (osamljenost otroka). Na koncu osnovnošolec umre v nesreči z motorjem (otrokova smrt).

- JANJA VIDMAR → *Princeska z napako*

Šlo je za prvo izrazito problemsko tematiko te pisateljice.

Glavne problemske teme:

- Odnos do tujcev: Fatima je begunka, živi v bedi, sošolke se ji posmehujejo in je ne sprejmejo.
- Spolna zloraba
- Nezaželena nosečnost
- Odprt konec

Janja Vidmar ruši tabuje šole kot vzgojne institucije, naše tolerantnosti do tujcev.

Debeluška

Problemske teme:

- Stiska dekleta v povezavi z motnjami hranjenja
- Zakaj do teh težav pride? Glavna junakinja je žrtev mame, ki ni mogla uresničiti lastnih ambicij in sedaj te ambicije projektira na hčer. Motnje hranjenja so posledica porušenih vrednot, napačnega odnosa med starši in otroki.
- Izrazit konflikt, dekle propada, nič ne je, komaj jo rešijo
- Odprt konec

Angie

Govori o psihični bolezni najstnice, ki se ne razume z mamo in očetom, ne razume sveta.

Fantje iz gline

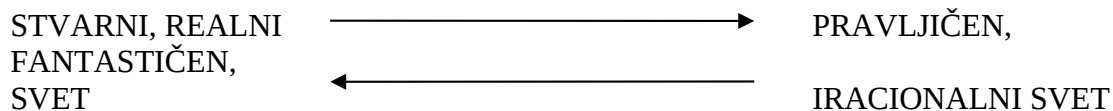
Tema: istospolna ljubezen.

Razkrivata se 2 pogleda:

- Dvojna morala odraslega sveta (zavračanje te oblike ljubezni, po drugi strani pa se je tudi sami poslužujejo – na skrivaj)
- Huda stiska najstnika, ki si ne dovoli priznati, da je drugačen, ker to nebi bilo v skladu z družbenimi normami.

2. Fantastična pripoved s perspektivo oporekanja:

Vrsta pripovednega besedila, ki se dogaja na dveh ravneh:

Fantastična stvarnost je v perspektivi oporekanja izrazito NEGATIVNA → **negativna utopija**. Je neke vrste SVARILO.

- ASTRID LINTGERN → *Brata Levjesrčna*

Dve izrazito tabujski temi:

- **Smrt otroka**

Umreta oba brata (starejši ko reši mlajšega iz požara, mlajši pa zaradi bolezni). Po smrti živita v državi, kateri vlada strašen tiran s pomočjo zmajevke.

- **Boj zoper nasilje**

Boj proti tiranu, ki ga na koncu tudi premagata. Nato naredita samomor.

- JOŽE SNOJ → *Avto moto mravlje* 1975

Začnejo se v realnem svetu, 2 brata tečeta »pomanjševalni tek« po travniku, ko pa prideta do konca travnika, se tam zelo pomanjšata in prideta v deželo mravelj, ki je zelo totalitarna država. Svoboda posameznika je zelo omejena. Ta država je popolnoma brez vrednot (ne spoštuje se svobode posameznika, glavna naloga mravljič je, da čim boljše služijo kraljici, Prav tako ne spoštujejo mrtvih-jih ne pokopljejo, ampak pojejo).

Iz tega izhajajo teme, ki so precej nenavadne za mladinsko književnost → NAISLJE, MUČENJE, KANIBALIZEM.

Brata pa imata vrednote in skušata spremeniti mravlje → nastane revolucija. Rezultat revolucije je, da kraljico zamenja njena naslednica-torej ne pride do velikih sprememb. Brata pa preobrazita mravljinčka pesnika, ki prične pisati o svojih vrednotah, spoštovanju mrtvih,...
NAUK: ne moremo direktno spremeniti oblasti, pričeti je potrebno pri posameznikih

Škorček norček

Dve temi:

- **Otrokova smrt (umor otroka)**

Možak ubije otroka, ker mu je jedel češnje → postane škorček (pravijo mu norček, ker razume človeški jezik)

- **Splav**

Ko škorček spet postane otrok, posvoji vse dojenčke, ki so jih mamice splavile.

PERSPEKTIVA OPOREKANJA V DRAMATIKI

- MILOŠ MIKELN → *Atomske bombe ni več* 1960

Svet je razdeljen na dve deželi: dežela Onstranmorja in dežela Onstrangora (v resnici ZDA in Sovjetska zveza). Otroci ukradejo bombo, na koncu jo razstrelijo skupaj z vladarji na severnem tečaju.

Tema:

- **Boj zoper militarizem** (boj z otroškim srcem, željo po boljšem svetu)

- **GROTESKA** (italijansko grotta-jama) → grozljivo/smešna. Zelo je redka v mladinski literaturi.

Značilna za:

- ŽARKO PETAN

Teme:

- **Vojna, smrt, žrtve vojne**

Igra z naslovom Poslednja vojna njegovega veličanstva

- **Obsodba vojne, želja po bojevanju**

➤ **KOMEDIJA**

- LEOPOLD SUHODOLČAN → *narobe stvari v mestu Petpedi*

Mesto, ki mu vlada nasilnež

- **Boj zoper oblast**

V mesto pride gledališče, ki prebivalce nauči smejati se-posmehovati se vladarju. S tem vladarjeva ustrahovanja izgubijo moč.

- FRANE PUNTAR → *Lov na rep* (radijska igra)

Upor zoper vladarja

- JANJA VIDMAR → *Brez*

Realistična igra. Fant brez vsega (volje, idealov,...), se upira svetu.

4. PERSPEKTIVA ČUDENJA

Otroški pogled na svet je oblikovan kot **ODPRTO OKO** (poseben občutek za barve, vonje, toploto sveta). Ni stiske, strahu, otrok se ničemu ne upira. Opazuje svet in se čudi, kako lep je.

Pogosta tema je **OTROŠKO OPAZOVANJE NARAVE**. Ta narava je vedno povezana z **OBČUTENJI** ob gledanju narave.

POZOR! Bele snežinke, zvezdice bele, ... → to ni pesem o snegu, sneženju, ampak je pesem o občutenju ob sneženju.

Temi, ki **povezuje naravo in občutenja**, pravimo **POETIZIRANA NARAVA**.

PERSPEKTIVA ČUDENJA V PROZI → OTROŠKA LIRIKA

- **SREČKO KOSOVEL**

SIMBOLIZEM → Kosovelova poezija za otroke je povezana s simbolizmom, za katerega so značilni trije pojmi:

- **Duša**

Vse stvari na svetu imajo dušo (živali, predmeti,...). Te posamezne duše (živalska duša, duša kamna, duša drevesa,...) se povezujejo v **SVETOVNO DUŠO**, ki je največkrat prikazana kot sonce.

Kako zaznamo dušo? → intuicija

- **Intuicija**

Pot do duše ne vodi z razumom, ampak z intuicijo. Intuicija zlasti deluje v stanju slutnje, v sanjah,...(ni povezano z budnostjo, realnostjo).

- **Vzporednice med pojavi, bitji**

Bori

Bori pesniku sporočajo, da se bo nekaj zgodilo (ali je bolna mati, oče, bratje,...)

Kosovel ima dve skupini besedil, ki govorijo o:

- Otroški igri
 - Poetizirani naravi
- Značilni motivi: simbolična podoba sonca, noč

- **LILI NOVY** → *Majhni ste na tem velikem svetu*

• **BORIS A. NOVAK** → *zbirka Domišljija je povsod doma* – pesem Glej, glej
Odrto oko, občutenje predmetov.

- **BINA ŠTAMPE ŽMAUC** →

Zbirke:

- *Nebeške kočije*

V osredju te zbirke ni človek, ampak sonce (sonce je nebeška kočija). Temeljna besedna zveza v tej zbirki je skrivnost vesolja (skrivnosti časa, minevanje, sorodnost med ljudmi in planeti). Veliko pesmi govori o naravi.

- *Zrnca sonca*

Ta zbirka govori o poetizirani naravi, še posebej o letnih časih. Oblika vseh pesmi je haiku (kratka pesniška forma, 3 vrstice po 5, 7, 5 zlogov)

- *Svilnate rime*

- MIROSLAV KOŠUTA → *galeb nad žitom, Na Krasu je krasno*

PERSPEKTIVA ČUDENJA V PRIPOVEDNIŠTVU → RAZPOLOŽENJSKA ČRTICA

- JOSIP RIBIČIČ → *Istrski večer*

Čutenje ob sončnem zahodu

- IVAN ROB → *Sonce me je poljubilo*
- ELA PEROCI → *Vaniljev sladoled*
- MARJAN TOMŠIČ → *Zgodbice o kačah*

PERSPEKTIVA ČUDENJA V DRAMATIKI

V dramatiki je perspektiva čudenja zelo redka

- FRANE PUNTAR → *radijska igra Hojladrija*

Igra o deklici, ki hodi po mestu, zagleda, kako iz razpoke v asfaltu raste rožica, kar je zelo navduši.

- BORIS A. NOVAK → *Nebesno gledališče 1984*

Glavna oseba je radovedni oblak, ki se odloči, da bo pogledal, kaj je za obzorjem. Tema: otročka radovednost.

5. PARABOLIČNA PERSPEKTIVA

Izjemno obsežna skupina besedil, najbolj je značilna za pripovedništvo.

PARABOLA: vrsta besedila, ki razlaga neko RESNICO → je *razlagalno besedilo*, resnico poskuša ponazoriti z zgodbo.

V mladinski književnosti parabola deluje kot OTROŠKA RAZLAGA SVETA:

– **Animizem**

Stvari so podobne človeškemu.

– **Artificializem**

Artificializem je način mišljenja, pri katerem otrok razlaga, kot da so različni naravni pojavi rezultat človekove dejavnosti (verjame, da naravne dogodke povzroča človek).

– **Veliko domišljije**

PARABOLIČNA PERSPEKTIVA V POEZIJI

Jo je izredno malo.

- TONE PAVČEK → *Kaj je Čenčarija*

Pravljični, magični svet. Tema: moč otroške domišljije.

BASEN (pripovedna pesem) → nauk!

- MATEJ BOR → *Sračje sodišče*
- MIROSLAV KOŠUTA → *Basni kratke sape*

PARABOLIČNA PERSPEKTIVA V PRIPOVEDNIŠTVU

Najpogostejša vrsta besedil s tako perspektivo so **pravljice**.

Pripovedništvo glede na **avtorstvo**:

➤ **LJUDSKA PRIPOVED**

Zaznamujejo jo:

- Avtor ni znan
- Prav zaradi tega obstaja veliko **različic** ene pravljice
- Govorne okoliščine

Vrste ljudske pripovedi:

- **Basen**
- **Pripovedka (povedka)**
 - Razlagalna pripovedka (razlaga kak naravni pojav)
 - Zgodovinska (kralj Matjaž)
 - Legenda (motive črpajo iz Svetega pisma)
 - Bajka (nastopajo mitološka bitja – škratje, vile,...)

- **Pravljice**
 - Živalske pravljice (živali s človeškimi lastnostmi)
 - Živali + ljudje (povezanost človeka in živali)
 - Ljudje, v povezavi s pravljичnimi osebami, liki)
 - Značilne teme pravljice:
 - Dobro srce (dobrota, pomoč, sočutje, nesebičnost,...)
 - Najšibkejši je najmočnejši
 - Tema sobivanja (človek ni vladar narave!)
 - Mitska zavest

➤ **AVTORSKA PRAVLJIČNA / NEREALISTIČNA PRIPOVED**

Značilnosti:

- Avtor je znan
- Ni različic
- Praviloma se objavi v knjigi (se ne prenaša s pripovedovanjem)

Deli se na 2 veliki skupini:

- **Klasična avtorska pravljica**

Posnema vzorec ljudske pravljice

- **Fantastična pripoved**

	KLASIČNA AVTORSKA PRAVLJICA	FANTASTIČNA PRIPOVED
ZGRADBA BESEDILNE STVARNOSTI	Enodimenzionalna (dogaja se v enem svetu)	Dvodimenzionalna (dogaja se v dveh svetovih → realni, sodobni svet in pravljичni, iracionalni, domišljjski svet)
OSEBE	Odrasli	Otroci
TEMA	Pravljичne teme (dobro srce, poštenost,...)	Vedno izhaja iz otroškega sveta: <ul style="list-style-type: none"> • Otroška želja, ki se uresniči v pravljичnem svetu • Otroški prekršek • Otroška nesreča / prekršek
OBSEG	Večinoma kratke, obsežnejše so že zelo rekle	<ul style="list-style-type: none"> • Kratka FP • Fantastična pripoved (srednje dolžine) • Fantastični roman (najdaljše FP)

1. KLASIČNA AVTORSKA PRAVLJICA

- GRIMM

Čeprav npr. pri Rdeči Kapici ni glavna oseba odrasel, ampak otrok (kar ni značilnost KAP), pa zaznamo, da otroka vedno vodi neka usoda, na pot ne gre sam, ampak zaradi nekega razloga.

- ANDERSEN
 - Klasične avtorske pravljice (Grdi raček, Vžigalnik)
 - Inovativna ali satirična avtorska pravljica (Cesarjeva nova oblačila)
 - Kratke fantastične pripovedi (Deklica z vžigalnikom)

Klasična avtorska pravljica na Slovenskem

- FRAN MILČINSKI → zbirka *Pravljice*

Desetnica, Graščak

- MIRKO KUNČIČ
- FERI LEINŠČEK → *Mislice*

Tema: moč ljubezni

- BINA ŠTAMPE ŽMAUC → *Ure kralja Mina* 1996

Pravljica o času: kralj Min ugotovi, da čas prehitro teče, zato urarju ukaže, naj ustavi ure. Na koncu kralj ugotovi, da to ne pomaga, da čas teče naprej.

2. FANTASTIČNA PRIPOVED

To je prevladujoča vrsta po 2. svetovni vojni:

- Kratka fantastična pripoved
- Fantastična pripoved (srednje dolžine)

Kratka fantastična pripoved

- ELA PEROCI → *Moj dežnik je lahko balon, Muca Copatarica*
- LOJZE KOVAČIČ → *Zgodbe iz mesta Ričrač* 1962

Zbirka kratkih FP, teme: otroška radovednost

Možiček med dimniki

Tema: razdeljenost sveta na 2 mesti (staro mesto, ki zelo spominja na staro Lj, ter novo mesto, ki spominja na novo Lj). V starem mestu živi možiček, ki čuva prebivalce starega mesta. Prikaz modernega sveta, ki je izgubil posluš za otroško igrivost, domišljijo,...

Posebna poetičnost jezika, živost pripovedovanja,...

- LEOPOLD SUHODOLČAN → *Piko dinozaver*

Želja otroka

Cepecepetavček

Glavna oseba je deklica, ki najde kos lesa in ga vidi kot živo bitje. Da bi ga zavarovala, ga odnese v muzej, kjer pa čez noč ostane zaklenjena, igrače pa oživijo (otroški strahovi).

- BINA ŠTAMPE ŽMAUC → *Muc Mehkošavec*

Fantastična pripoved

- VID PEČJAK → *Drejček in trije marsovčki* 1961

Teme:

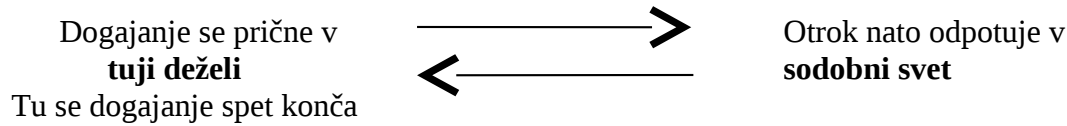
- **Protivojna tema**
- **Ekološka tema**

Nazorna vzgojnost knjige.

- SVETLANA MAKAROVIC → *Kosovirja na leteči žlici* 1974

Posebnost njenih fantastičnih pripovedi se kaže:

- **V središču sta dve nenavadni pravljici osebni.**
Delujeta kot dva otroka, ki sta radovedna, prepirljiva. Kaže na nesprejemljivost avtoritete (odraslih)
- Vzorec fantastične pripovedi → **obrnjeni vzorec fantastične pripovedi**

Pisateljica je zaznamovala tip **moderne, sodobne, netezne** (nima tez), **domišljajske fantastične pripovedi**.

- FERI LEINŠČEK → *Vevecirkus Argo*

Izhaja iz tradicionalnega vzorca.

Dva otroka v realnem svetu, tja pride cirkus, najprej se deček preseli v domišljajski svet opice, začara ga hudobni čarovnik, deklica gre nato rešit dečka in ga odčara.

Za pisatelja je značilen **Andersenov vzorec** (tip Snežne kraljice).

- MARJANA MOŠKRIČ → *Stvar*

- MIHAEL ENDE

Fantastična pripoved → *Neskončna zgodba*

Fantastični roman → *Momo*

PARABOLIČNA PERSPEKTIVA V DRAMATIKI

Precej pogosta, imamo veliko dramskih del s to perspektivo.

V dramatiki se kaže razlika med dvema tipoma paraboličnih iger:

1. Klasične pravljicne igre

Podobna ljudski/klasični avtorski pravljici.

Drugo ime za klasično pravljicno igro je **pravljicna komedija**.

Pravljicna → ker teme črpa iz izročila ljudskih pravljic

Komedija → zato, ker je humorna, kar je nenavadno, saj pravljice praviloma niso smešne

- PAVEL GOLIA → *Jurček* 1930

Deček, najmlajši sin, najbolj krotek, je kratke pameti, a dobrega srca.

Raba **songov** → pesemski komentar dogajanja

Brecht → prvi avtor songov

- KRISTINA BRENKOVA → *Modra vrtnica za princesko*

Nekateri liki so prikazani izrazito humorno, že celo satirično.

- FERI LEINŠČEK → *Bara bara*

- MILAN JESIH → *Deseti raček*

2. Fantastična igra (povezuje se s fantastično pripovedjo)

Ta tip igre se prične razvijati po drugi svetovni vojni, najbolj pa po letu 1960.

- ALENKA GOLJEVŠČEK → *Čudežni kamen* 1983
Igra o skrivnosti življenja.

- BORIS A. NOVAK → *V ozvezdju Postelje*
Vsemirje (vesolje) postane vserimlje (prostor, kjer se vse rima).

6. PERSPEKTIVA SPOMINJANJA NA OTROŠTVO

PERSPEKTIVA SPOMINJANJA NA OTROŠTVO V POEZIJI

Ta perspektiva v poeziji ni pogosta.

- ALOJZ GRADNIK → *Narobe svet in druge pesmi za mladino*
Povezuje nonsens in spomine na otroštvo.

- TONE PAVČEK → zbirki *Majhen dober dan*, *Učiteljica Pavla*
Vrača se v podobe otroštva.

PERSPEKTIVA SPOMINJANJA NA OTROŠTVO V PROZI

Avtobiografska proza:

- Črtica
- Daljša avtobiografska pripoved

1. Avtobiografske črtice

- PREŽIHOV VORANC → *Solzice*

Prikazuje odraščanje: prva črtica —————> zadnja črtica (Ajdovo strnišče)

Dvojnost/dvoplastnost: pozitivne, svetle podobe odraščanja na eni strani, na drugi strani pa temne, pretresljive slike (strah, krivica).

- FRANCE BEVK → *Zlata voda*
- TONE PARKLJIČ → *Hotel sem prijete sonce*

2. Daljše pripovedi

- FRANJO FRANČIČ → *Otroštvo* 1996

Opisuje odraščanje otroka kot prekleto otroštvo. Odraščanje ni nič lepega, ampak je povezano z bolečino, nasiljem. Glavna tema: obisk glavnega igralca v bolnišnici, kjer mu umira mama, in skozi to obiskovanje na dan prihajajo boleči spomini na otroštvo.

- JANJA VIDMAR → *Pink*

Janca Vidmer kot glavna junakinja → od njenega sprejema v pionirsko organizacijo do smrti Tita leta 1980. Ima zelo humorno besedilo, uporablja dialekt (mariborsko narečje).

Povzetek perspektiv: Perspektive so temelj, podlaga za izbiro besedil v šoli. Temeljno načelo je raznovrstnost, kar pomeni, da moramo izbirati knjige z različnimi perspektivami.

BESEDILO **(Teorija mladinske književnosti)**

Avtor → besedilo → bralec

Avtorja smo spoznali skozi perspektive, sedaj pa bomo bolj podrobno spoznali besedilo.

KAJ JE BISTVO KNJIŽEVNEGA BESEDILA, V ČEM SE LOČI OD OSTALIH BESEDIL?

Vsako književno besedilo ima 3 funkcije (namen), ki ih ostala besedila nimajo:

- **Spoznavna funkcija → resnica**

Ko beremo besedilo, izvemo nekaj novega, odpre se nam novi svet. Razkriva se nam resnica o določenem svetu. Spoznavna funkcija se izraža v temi besedila.

- **Etična funkcija → vrednote**

Zlasti izrazita v vzgojni literaturi.

- **Estetska funkcija → lepota**

Vse tri funkcije morajo biti povezane. Povezane so v UMETNIŠKOST.

UMETNIŠKOST JE BISTVO VSAKEGA BESEDILA.

V zvezi z bistvom obstajajo 3 skrajnosti, ki izvirajo iz pretiranega poudarjanja vseh treh funkcij besedila:

- **Gnoseologizem**

Pretirano poudarjanje resnice.

Literatura je odraz stvarnega sveta, preko branja naj bi predvsem poudarjali svet. Bralec naj bi v literarnem delu iskal predvsem podatke o resničnem svetu.

Primer: pri pouku berem pesem Svetlane Makarovič Jaz sem jež, ti pa ne,... , nato pa učence sprašujemo o tem, kaj je jež, kakšen zgloda, kje živi,... Jež sploh ni glavna tema te pesmi, glavna tema je človek važič.

- **Moralizem**

Pretirano poudarjanje vrednot.

Moralizem je pojmovanje literature, ki pretirano poudarja vzgojnost. Značilen je za avtoritativno literaturo. Moralizem se pojavi, ko kot učitelj na vsak način želimo najti naul v nekem besedilu, dobre osebnosti,...

- **Esteticizem**

Pretirano poudarjanje lepote.

Literatura naj bo vzvišena govorica, govori naj samo o lepem. Otroci naj se z literaturo samo igrajo → esteticizem preveč poudarja domišljijo otrok, ustvarjalnost.

-

SPOZNAVNA FUNKCIJA IN SIMETRIČNOST KNJIŽNEGA BESEDILA

Simetričnost → grško mimezis → posnemanje

Razmerje med domišljjskim
in stvarnim svetom

S tem razmerjem med domišljjskim in stvarnim svetom se povezuje vprašanje SODB, TRDITEV v literarnem besedilu.

TRDITVE delimo v dve skupini:

1. Prva delitev:

➤ **Prave sodbe**

So sodbe, ki jih je mogoče preveriti. Prave sodbe so lahko RESNIČNE ali NERSESNIČNE.

➤ **Kvazi sodbe**

So pogostejše od pravih sodb. Kvazi sodbam ne moremo določiti resničnosti ali neresničnosti, jih ne moremo preveriti.

Celo nekatere prave sodbe bralec doživlja kot kvazi sodbe in jih ne preverja.

Od tod izvira vrsta nesporazumov: če bralec ne loči pravih sodb od kvazi sodb, ne bo vedel, da je npr. DaVincijska šifra neresnična (ali pa film o Prešernu).

2. Druga delitev:

➤ **Sodbe o posameznem** (človeku, dejanju)

Pedenped se sam oblači,... (velikokrat so kvazi sodbe)

➤ **Splošne sodbe** (skupina ljudi, nekaj posplošenega)

Pogosto so prave sodbe, velikokrat pa izhajajo iz teme literarnega dela.

PLASTI / PRVINE LITERARNEGA KNJIŽEVNEGA BESEDILA

SNOVNE PRVINE

So prvine, ki delujejo **predstavljivo**. Povezava z zunanjimi stvarmi, realnim svetom. Delimo jih na dve podskupini:

1. Zunaj literarna snov

Določamo vir za literarno besedilo. Prvi vir so stvarna doživetja, drugi domišljijiski svet, tretji vir pa so medbesedilni viri. Medbesedilni viri so pogost pojav, avtorji pojme za svojo ustvarjalnost črpajo iz drugih besedil. Pomembno vlogo ima AVTOR.

2. Znotraj literarna snov

Je del domišljajske stvarnosti, pomembno vlogo ima BRALEC, vse si sam predstavlja.

Razlike so med avtorjem in bralcem. Avtorjeve domišljije ni mogoče jemati kot neke vrste presoje literarnih snovi.

BESEDILNE SLIKE

Besedilne slike so neke žive predstave ali žive podobe, ki jih doživljamo med branjem.

1. Vidne besedilne slike

Ustvarjajo nazorno predstavo oseb, prostora,...

2. Slušne besedilne slike

Je ustvarjanje občutja zaznavanja glasovnega slikanja → **anomatopoija**.

3. Tipne besedilne slike

Čutimo toploto, material.

4. Okusne besedilne slike

Bralčev okus. Nekateri pesniki (nor. Tone Pavček) uporabljajo veliko teh okusnih primerjav.

5. Vonjavne besedilne slike

ČUSTVENE/RAZPOLOŽENJSKE PRVINE

Tudi pri čustvenih prvinah lahko govorimo o notranjih in zunanjih, povezane pa so z avtorjem ali bralcem.

1. Notranji slog

Jih je več, pomembni pa so trije notranji slogi:

1. Liričnost

Glavna značilnost je umirjenost, občudovanje. Branje je prav tako umirjeno.

2. Dramatičnost

V besedilu so preobrati, branje je dramatično, spremembe so hitre.

3. Opisnost

Avtor opisuje nek nevtralen pojav.

2. Zunanji slog

Razpoloženje je po navadi povezano s snovjo.

MISELNE/RACIONALNE PRVINE

Povezujemo jih z oznako teme miselne prvine.

Katere so teme mladinske književnosti?

1. Tema odraščanja/otročstva

Zunanji izgled (Pedenjped), tudi značajske lastnosti. Otroška lastnost ni prikazana ob človeškem literarnem junaku (npr. Lukec in njegov škorec).

2. Odnosi/družinska tema

Pedenjped, Pet prijateljev.

3. Tema ljubezni

4. Tema prijateljstva

5. Poetizirana narava

Perspektiva čudenja.

6. Tema igre/ustvarjalnosti

7. Tabujske/problemske teme

Drugačnost, splav, spolna zloraba, smrt, vojna, holokavst, jedrska katastrofa.

Pogosta tema je politika in religija (bog, sekt).

8. Literarne teme

9. Metaforične teme

10. Pravljične teme

Dobrota je zmagovalka, najmanjši je najpomembnejši.

11. Pisane črke,...

PRVINE MITSKEGA V PRAVLJICI

MIT-MITSKO se navezuje na prvotne mitotvorne družbe, ki so izročilne (mit o Odiseju).

Izhaja iz zavesti, posebnega razumevanja sveta, ne kot moderni svet. Ne izhajajo iz subjektivizma. Človek ni subjekt. Subjekt določa njegovo lastno avtonomno učenje. Subjekt deluje na podlagi svoje misli, svet si podredi. Človek mitotvorne zavesti ni subjekt, značilna je:

1. Izročnost

Človek ne deluje na podlagi lastne volje, ampak se **izroči** usodi. Človek hosi po svetu kot mesečnik, ničesar ne pričakuje, darovi, ki jih dobiva, so naključni (npr. junak Odisej).

2. Selstvo

Človek ni doma v enem samem mestu, ampak je doma povsod, **poseljuje** prostor. Možno je potovanje v času, motiv potovanj je pogost v pravljicah.

3. Zajedalstvo

Človek ne živi od dela, marljivosti, ampak živi od darov (»se **zajeda**«). Zlasti v pravljicah so negativno prikazani liki, ki bi radi imeli čim več.

4. Milenarizem

Mitska vera, zaupanje v tisočletno kraljevsko usodo.

V klasični pravljici, zlasti ljudski, najdemo vse 4 prvine mitotvorne zavesti.

KNJIŽEVNA OSEBA

Književna oseba je prvina besedilne stvarnosti, vsebine.

VPRAŠANJE RAZMERJA književna oseba : stvarnost

To razmerje je mogoče opredeliti na 3 načine:

1. Književna oseba je povsem AVTONOMNA tvorba

Književna oseba je neodvisna od zunajliterarne stvarnosti.

Primer: ni povezave med Napoleonom v romanu in Napoleonom v realnem svetu. Ali pa primer filma o Prešernu (problem alkohola).

2. Književna oseba kot REPREZENTACIJA

Književna oseba odraža svet. Je reprezentacija zgodovinskega obdobja, določenih vrednot, ki predstavljajo določeno obdobje,...

Primer: Kosovirja na leteči žlici (odraz modernega otroka, njegovega uporništva, njegovih značilnosti,...).

3. Književna oseba kot PREZENTACIJA

Književna oseba vpliva na svet. Bralec se s književno oseb poistoveti, identificira.

Poznamo dve vrsti identifikacije:

- **Naivna**

Bralci izrabljajo besedilo, da izražajo svoje travme.

Primer: telenovele → živčnost, nespečnost, ker ne veš, kaj se bo zgodilo.

- **Kritična**

Bralec se do ravnanja književne osebe distancira in s tem tudi opredeljuje, kaj je dobro in kaj ne.

SEKSIZEM IN STEREOTIPI V KNJIŽEVNOSTI

KAJ JE STEREOTIP

Stereotipi so prepričanja, pojmovanja, ki se pojavljajo v življenju, realnem svetu ali v besedilih.

Stereotipi so lahko povezani z **narodnostjo** (rasistični stereotipi – kje je meja med duhovitostjo in rasističnim stereotipom), ali pa so to **seksistični stereotipi** (negativni klišeju o spolu, največkrat so povezani z ženskami).

GLAVNI SEKSISTIČNI STEREOTIPI V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

ADELA TURKIN je analizirala francoske slikanice na podlagi razlik med moškimi in ženskami družbenimi vlogami:

1. Vloga ženske/moškega v družini

Ženska je po navadi doma, skrbi za domače ognjišče, moški pa je odsoten, večino časa v službi, služi denar.

2. Tipične lastnosti

Ženske: prestrašenost, čustvenost, ubogljivost, nežnost.

Moški: junaški, nasilni, pogumni, ne čustveni.

3. Predmeti

Ženski predmeti so povezani z domom: metla, predpasnik, košara.

Moški predmeti so znamenje informiranosti: časopis, aktovka, tudi orožje.

Očala: pri moškem je to znamenje razgledanosti, moški je pameten, pri ženski pa so očala povezana z neprivlačnostjo.

4. Poklici

Moški poklici so aktivni, ugledni: zdravnik, odvetnik.

Ženski poklici so podrejeni moškim poklicem: tajnica, čistilka.

5. Podoba babice

V sivo oblečena starka, s copatki, predpasnikom, figo, očali, pripoveduje pravljice in kuha marmelado.

6. Podoba mame

Mamica deklice: obnaša se kot učiteljica (jo uči, daje napotke).

Mamica dečka: obnaša se kot služkinja (pospravlja za sinom).

7. Barve

Moške barve: intenzivne.

Ženske barve: pastelne, zabrisane, blage, nežne.

8. Stereotip odsotnosti ženske književne osebe kot vodilnega (glavnega) junaka

Ženska je po navadi podrejena (Bratovščina Sinjega galeba).

OD KOD PRIDEJO STEREOTIPNI VZORCI V LITERATURI?

Raziskava KIMBERLY REYNOLDS → GIRLS ONLY?

K. Reynolds povezuje seksistične stereotipe v literaturi z naslednjim:

V 19. stol se v VB razvije splošno izobraževanje. Tu se pojavi vprašanje, kaj naj otroci berejo.

V tem času se prične tudi delitev na deške in dekliške šole. Na podlagi tega se delijo tudi učni načrti, ločeni pa so tudi sezname knjig. Dečki naj bi brali knjige, ki predvsem poudarjajo razum, pogum, moč. Deklice pa šola spodbuja k branju emocionalnih knjig, ki so izrazito

vzgojne (priprava deklice na poroko, pokornost možu,...). To je prišlo tako daleč, da sta celo pričela izhajati dva časopisa.

ZAKAJ LOČEVANJE DEŠKEGA IN DEKLIŠKEGA?

K. Reynolds to povezuje s potrebami VB imperija:

- Moški, ki je junaški, pameten, močan.
- Ženska, ki doma skrbi za dom in družino, verjame v podrejenost odsotnemu možu, predaja se sanjarjenju, hrepenenju.

BISTVO

- Seksizem ni to, da literatura na eni strani prikazuje moški ali žensko književno osebnost, ni delitev na moško in žensko književnost.
- Seksizem je pripisovanje lastnosti moškim in ženskam.

Primer: seksizem ni, če Grafenauer napiše Pedenjped, a v njem ne nastopa ženski lik. Seksizem je, če bi v knjigi nastopala moški in ženski lik, katerim pa bi Grafenauer pripisal stereotipne lastnosti.

Moški junak, ženska čustvena: ta kombinacija se pojavlja vedno manj.
Moški znanstvenik, ženska gosposinja: pojavlja se v trivialni literaturi (npr. Pet prijateljev).

KAKO SE KAŽE RAZMERJE MED DEŠKIM IN DEKLIŠKIM V SLOVENSKI MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI?

1. POEZIJA

Starejša poezija za mlade je izrazito deška:

- Fran Levstik: Najdihojca
- Zupančič: Ciciban
- Tone Pavček
- Niko Grafenauer

Nekatera proza je tudi bolj dekliška:

- Matej Bor: Pesmi za Manjo
- Jože Snoj: Pesmi za punčke in pobe (pol/pol)

Ostali:

- Saša Vegri: je nevtralna pri prikazovanju spola, izogiba se stereotipom.
- Bina Štampe Žmauc: deška pesnica.
- Barbara Gregorič: deklica kot izrazita upornica (Nebomske pesmi).

2. PROZA

Avtobiografska literatura je izrazito deška/dekliška. Tu se pojavlja vprašanje, ali se prikazuje stereotipno odraščanje? Temeljna avtobiografska dela (Prežihov Voranc: Solzice, ...) ne reproducirajo spolnega stereotipa (npr. v Solzicah so tudi pogumne deklice, prestrašeni dečki, ...).

Druga literatura pa je po spolu zelo raznovrstna:

Izrazito deške književne osebe:

- Tone Seliškar: Bratovščina Sinjega galeba
- Lojze Kovačič: Zgodbe iz mesta Rič Rač
- Slavko Pregl
- Vitan Mal

Dekliške književne osebe:

- Mira Mihelič: Pridi, mili moj Ariel
Izrazito ruši stereotip babice in stereotip deklice. Teme – osamljenost otroka, bolezen, uporništvu, pogum deklice.
- Ivo Zorman
Pogosto ima tabujske teme (nezaželen nosečnost, poskus samomora)
- Desa Muck
- Janja Vidmar

POVZETEK

Vprašanje spolnih stereotipov opozarja na naslednje:

1. Seksizem ni ločenost po spolu, ampak je stereotipna lastnost, ki jo pripisujemo le enemu spolu.
2. Razlogi, zakaj so nekateri avtorji bolj deški/dekliški, so različni: avtobiografski razlogi, lastni otroci, zmožnost vživljanja, ...
3. Pri izbiri besedil za šolsko branje pazimo na zastopanost tako dekliških kot deških književnih oseb.
4. Danes se pojem deškega in dekliškega ne uporablja več v tradicionalnem smislu, ampak se povezuje z glavno osebo in tematiko knjige.
5. Bistveno je, da se o stereotipih v šolah pogovarjamo!

UŽITKI BRANJA KNJIŽEVNOSTI

Avtor → besedilo → bralec

V tem poglavju se bomo osredotočili na bralca.

P. Nodelman: Užitki branja

Nodelman v svoji knjigi opredeljuje:

1. Užitek besede

Besede so v literaturi oblikovane na poseben način: starinske, redke besede, besede, ki jih ni v slovarju,...

2. Užitek čustev

Vsako literatno delo sproži v bralcu različna čustva: pozitivna, lepa čustva ter negativna, temna čustva.

3. Užitek razvijanja bralne tehnike

Literarna besedila so po zahtevnosti zelo različna, nekatere takoj razumemo, druge pa težje. Bistvo bralne tehnike je, da se bralec ne ustraši težjega besedila, ampak ga poskuša razumeti in s tem razvijati svoje bralne tehnike.

4. Užitek doživljanja podob (besedilnih slik)

Ko beremo, živo vidimo dogajanje, osebe, barve,...

5. Užitek zgodbe

Temeljni užitek v zvezi z zgodbo je napovedovanje (bralčeva pričakovanja). Bralec predvideva, kaj se bo zgodilo, literarno delo pa to predvidevanje potrdi ali ovrže.

6. Užitek vzorca

Bralci si želijo ponovitve estetske izkušnje (knjigo, ki nam je všeč, preberemo večkrat). Užitek prepoznavanja že znanega.

7. Užitek inovativnosti

Bralec opazuje, v čem neko besedilo bistveno dostopa od vzorcev, pravil, zakonitosti. V to kategorijo med drugimi sodijo tudi »narobe pravlјice«, npr. Rumena namesto Rdeča kapica.

8. Užitek strukturnih prvin

Prepoznavanje temeljnih slogovnih sredstev (verz, rima, kitica,...).

9. Užitek branja proti besedilu

Užitek, ki ga je sposoben bolj vešč bralec. V besedilu želi odkrivati določena sporočila, ki so zastrta in za bralca pogosto problematična, provokativna.

10. Užitek prepoznavanja kulturnih vzorcev

Besedilo odseva čas, v katerem je nastalo. Besedilo lahko opisuje tudi medkulturne odnose,...

11. Užitek pogovora, razpravljanja

Temeljni užitek! Povzema vse druge užitke.

Pogovor

1. Pogovor med besedilom in bralcem

Značilna je subjektivnost.

2. Pogovor med bralci o besedilu

To ni subjektivno branje, ampak je to bralni dogodek več bralcev.

KAJ SO GLAVNI UŽITKI PRI POSAMEZNIH LITERARNIH VRSTAH?

1. PROZA

Prevladujoči je **užitek zgodbe**, pojavlja pa se tudi **užitek identifikacije s književno osebo**.

2. DRAMATIKA

Užitek po spektakelskosti → doživljanje dogajanja na odru. V šoli ta spektakel dosežemo s kakovostnim interpretativnim branjem, lutkovnim gledališčem.

3. POEZIJA

Užitek jezika (jezikovne inovativnosti). Pesništvo od vseh literarnih vrstah najbolj izrazito ruši, preoblikuje jezikovna pravila.

3.1 Tradicionalna poezija

Enotematskost (jasno razvidna tema), medbesedilnost (navezovanje na tradicijo), jezikovna norma (pravopisno pravilno).

3.2 Modernistična poezija

Izogibanje izražanju ene teme, jezikovna norma je zavestno kršena, nelogičnost.

Bralec mora sam najti temo, ker je bralcev veliko, je tudi razlag o določeni poeziji veliko → ASOCIACIJA.

Tipična tema modernistične poezije: izgubljenost človeka v modernem svetu.

KRITERIJI BESEDILNOSTI

Ločimo tradicionalno in moderno poezijo.

Značilnosti **moderne poezije**:

- **Depersonalizacija** – se ne omenja človeka
- **Disonantnost** – neskladnost besed, besede niso povezane v logično in harmonično celoto
- **Dekompozicija sveta** – svet moderne poezije je razbit, sestavljen iz koščkov
- **Arabesknost** – moderna poezija gradi besede v nek nenavaden, privlačen vzorec
- **Iluzija in igra** – izmišljenost in igra z besedami
- **Osvoboditev smisla** – pesem sama po sebi ne kaže na temo, potrebno jo je najti
- **Izvirnost in neponovljivost**

PRVINE V POEZIJI

1. **Zvok in likovnost** (lik, zunanji izgled)
2. **Nepričakovan pomen besed**
3. **Besedotvorna inovativnost**
4. **Lepljenje besed in nesmiselnice**
5. **Obnovitve klišejev** (Za luno)
6. **Metaforika**

Metafora je postopek, pri katerem besedo nadomesti druga besedna zveza na osnovi neke skupne lastnosti.

Oči - ogledalo duše

Poznamo:

- Metafore po podobnosti
Primerjamo dve besedi na osnovi zunanjega izgleda.
- Relacijske metafore
Izhajajo iz primerjave (starost : življenje = večer : dan)

Otrok pri petih letih razume metafore po podobnosti.

7. **Zvrstna zaznamovanost**
8. **Jezikovna inovativnost v književno-didaktičnem kontekstu**

MOŽNOSTI OPISA BRALNEGA DOŽIVETJA

ZNAČILNOSTI BRALNEGA DOŽIVETJA

Literarno branje je:

1. Izredno kompleksno, zahtevno

Ker povezuje čustvene odzive, mišljenje in razumevanje, lastna podzavestna stanja.

2. Subjektivno

3. Institucionalno

Povezano s pravili neke skupine ljudi. Med bralno bolj uspešnimi državami so Nordijske države (Finska, Švedska, Norveška), Slovenija ni bralno uspešna.

Zaradi teh lastnosti je opisovanje literarnega dela zelo zahtevno, saj občutkov ne moremo izraziti objektivno.

MOŽNOSTI OPISOVANJA ČUSTEV

M. Grosman opredeljuje 4 načine opisovanja bralnega doživetja:

1. Metaforični opisi

So opisi, pri katerih bralec s podobnimi besedami, kot so v besedilu, izrazi svoje doživetje.

2. Analitični opisi

So opisi, s katerimi bralec prikaže branje kot nek stopenjski proces, ki poteka kot zaporedje treh korakov:

- Priprava na branje – bralčeva pričakovanja
- Strategije med branjem – predstavljanje, doživljanje besedilnih slik, literarne osebe, zgodbe, teme, strukture, jezika in perspektiv
- Strategije po branju – oblikovanje temeljnega opisa

3. Psihološki opisi

Branje skušajo predstaviti kot zakomplicirano psihično dogajanje, pri katerem se povezuje bralčeva zavest z nezavednim (strahovi, frustracije,...).

Pomen pozitivnih spodbud: branje naj bo prijetno! Vseeno pa naj podoba, ki nastaja, ne bo lažna.

4. Branje kot poustvaritev pomena besedila

Ta možnost zanika kakršno koli objektivno opisovanje literarnega doživetja → SKRAJNO STALIŠČE.